

О. П. ЧЕРНИШ

Мустьєрські житла в Подністров'ї

Вивчення палеолітичних поселень відкритого типу з рештками різного характеру житлових споруд має величезне значення для пізнання соціального ладу, культури та господарства викопної людини, яка в палеолітичний час існувала на нашій території.

Радянські дослідники досягли значних успіхів у вивченні цього питання, у розробці методики виявлення та дослідження житлових споруд. П. П. Єфіменко і С. М. Замятін, В. О. Городцов і О. П. Окладников, П. Й. Борисковський і О. М. Рогачов, О. М. Бадер і М. М. Герасимов, І. Г. Підоплічко і І. Г. Шовкопляс¹ — автори багатьох узагальнюючих праць та статей, присвячених характеристиці пізньопалеолітичного житлобудівництва, виділенню і класифікації різноманітних типів житлових споруд.

Загальновідомими є рештки житлових споруд, виявлені на таких стоянках, як Гагаріно і Костенки, Мальта і Буреть, Пушкарі I і Мізин, Добранічівка і Межирічі, Вороновиця і Єлисеєвичі та інших пізньопалеолітичних пам'ятках².

Відкриття пізньопалеолітичних житлових споруд було, як відомо, одним із аргументів для постановки і обґрунтування положення про появу і існування родового ладу в цей час³. Слід відзначити, що результати досягнень радянської науки у вивченні даної проблеми використані зарубіжними вченими; за останні десятиліття в ряді країн Європи виявлено і вивчено десятки пізньопалеолітичних житлових споруд (наприклад, широко відомі рештки жител з Павлова і Дольніх Вестоніц, Петржиновець та ін.)⁴.

Незважаючи на значні успіхи у вивченні цієї проблеми, питання про мустьєрське житлобудівництво довгий час було відкритим. Деякі дослідники передбачали можливість наявності довгочасних житлових споруд на стоянках відкритого типу, але остаточно їх існування доведено лише в результаті відкриття жител з кісток мамонтів на стоянці Молодове I у 1959 р. та на стоянці Молодове V в наступні роки⁵. Тоді ж, проаналізувавши дані про мустьєрські житлові споруди, ми висунули положення про виникнення родового ладу не в пізньопалеолітичний час, а в добу мустьє⁶. Ця думка позитивно оцінюється багатьма дослідниками, хоча частина ще дотримується старого погляду на виникнення родового ладу в пізньопалеолітичну добу.

За останні роки ряд дослідників виявили рештки житлових споруд, які відносяться до домустьєрського часу. Наприклад, навів Лазаре та стоянки відкритого типу в Терра-Аматі, Латамне та Олдувеї, де виявлено кругові викладки каменів з культурними рештками поміж ними⁷. На трьох останніх пам'ятках трапились округлі скупчення культурних решток наземних жител, які свідчать про існування найраніших житлових споруд ще за доби раннього палеоліту. Мова йде про ашельську добу, бо зазначені пам'ятки датуються ашелєм, включаючи також верхню частину другого шару олдувея.

Нові дані про допізньопалеолітичне домобудівництво одержали під час досліджень останніх років на Дністрі. В 1976—1978 рр. Дністрянською палеолітичною новобудівною експедицією досліджувалась ба-

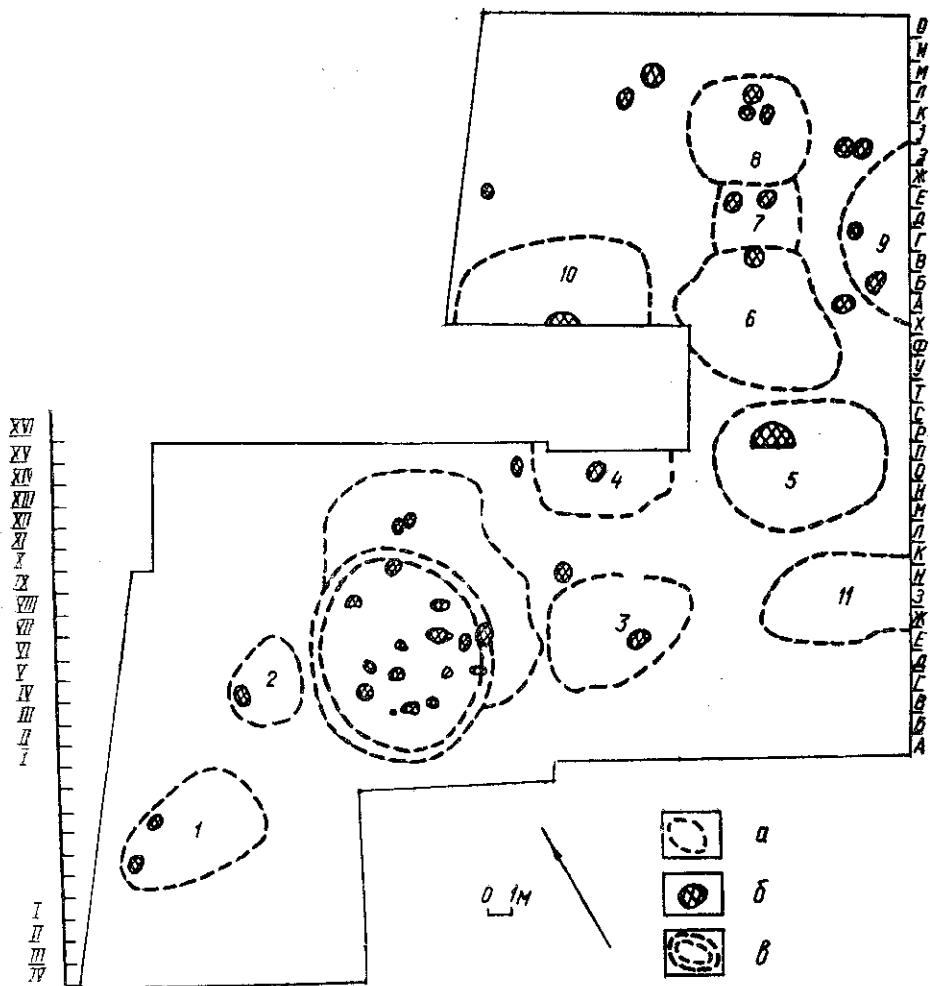

Рис. 1. Схематичний план розміщення скупчень на дослідженій частині мустьєрського поселення четвертого шару стоянки Молодове I.

a — межі скупчень — залишки житлових споруд; *б* — рештки вогнищ; *в* — ділянка центрального довгочасного зимового житла.

гатошарова стоянка Молодове I, розміщена на правому березі Дністра у відкладах другої надзаплавної тераси, поблизу с. Молодове Сокирянського р-ну Чернівецької обл. Стоянка в найближчі роки затоплюється водоймищем Могилів-Подільської ГЕС, що будується.

Вивчення на великій площі (близько 940 м²) мустьєрських поселень стоянки, які знаходяться на глибині 8—11 м від поверхні, внесло нові дані у проблему мустьєрського житлобудівництва, планування та характер мустьєрських поселень відкритого типу.

Матеріали мустьєрських поселень виявлені в четвертому шарі стоянки, який простежувався в третій (від основного сажистого прошарку) стьожці сизих суглинків — горизонті оглеєння товщиною 20 см (рисунок). Тут трапились численні крем'яні знахідки, уламки кісток тварин, розтирачі і відбійники, рештки вогнищ та ін. Загальна кількість виявлених тут предметів близько 40 тис. екз. Цей шар має радіовуглецеву дату абсолютного часу, яка дорівнює 44 000 років тому із знаком більше (№ 3659) за визначенням лабораторії в Гронінгені.

За всі роки досліджень четвертого шару поселення, крім решток центрального довгочасного житла площею в 40 м², виявленого в 1959 р., основа якого споруджена з 12 черепів мамонтів, 34 лопаток та тазових

кісток, 51 кістки кінцівок, 15 іклів, 5 нижніх щелеп — житла типа яранги, трапились ще 10 скупчень культурних решток площею в 42 м², 16, 36, 30, 48, 16, 42, 18, 36 та 30 м² (рисунок). Форми цих скупчень овальна чи подібна до кола. В їх центрі одне чи кілька вогнищ, в межах скупчень крем'яні вироби, кухонні рештки, рештки вугілля, розтирачі, відбійники, на краях часто простежувались уламки ребер, ікла мамонтів, кістки кінцівок. В ряді випадків траплялось перекривання одних кісток іншими та виявлено уламок вкопаного ікла мамонта.

Порівняно з центральним житлом культурних решток в межах скупчень трапилось значно менше (не 29 тис. як в центральному, а по 500 екз., 1 тис. екз. в місцях найінтенсивніших зкупчень). На території скупчень не виявлено черепів мамонтів — тому що всі пішли для спорудження центрального довгочасного зимового житла, яке використовували в холодні місяці року.

Довгочасне центральне житло четвертого шару мало дві камери і дві прибудови та оточувалось скупченнями-рештками короточасних жител, що були, мабуть, весняно-осінніми спорудами з вогнищами всередині. Простежувались ділянки з кількома окремими вогнищами та невеликою кількістю культурних решток навколо, а також ділянки без культурних залишків. Така картина, що простежувалась на досить великій частині мустьєрського поселення відкритого типу, свідчить про довготривалість, а не сезонність поселення. Величезна кількість культурних решток в межах досліджуваного поселення також є свідченням довгочасного перебування мустьєрської людини на цій ділянці. Тому неможливо погодитись з деякими дослідниками, які вважають всі мустьєрські поселення лише поселеннями сезонного характеру⁸.

Дослідження великої площі в Молодове I свідчить, що територія так званого жилого простору чи жилої площадки, де мешкали викопні люди, була досить складною за характером її використання та планування. Крім центрального довголітнього житла та оточуючих його менш довгочасових жител тут виявлено місця для обробки кременю та виготовлення крем'яних знарядь. Це були своєрідні майстерні.

При дослідженні поселення четвертого шару виявлено, що три скупчення (шосте площею 40 м², сьоме — 18 м², восьме — 42 м²) знаходились на одній лінії. Із розміщення кісток в межах цих скупчень видно, що вони між собою з'єднувались. Отже, це видовжене трикамерне житло розміром 15×5 м, загальною площею 75 м² за своїм характером подібне до відомого житла з стоянки Пушкарі I, яке було досліджене П. Й. Борисковським⁹.

Виходячи з цього можна вважати, що трикамерні видовжені житла з'явилися за доби мустьє. Пізніше, в пізньопалеолітичний час, крім овальних та округлих жител існували ще й видовжені житла з серією вогнищ по одній лінії, а також житла типу землянок. Це дає підставу простежити лінію генетичного розвитку в палеолітичному житлобудівництві: від округлих жител-скупчень раннього палеоліту до округлих та овальних одно-, двокамерних і видовжених трикамерних мустьєрських жител до різнотипних жител пізнього палеоліту, серед яких все ж переважав найдавніший тип заокруглених жител. Для спорудження каркасів цих жител використовувались різні матеріали.

Підсумовуючи сказане, можна вважати, що пізньопалеолітичне житлобудівництво продовжує традиції середньопалеолітичного і що розриву між пізнім палеолітом і мустьєрською добою, якщо врахувати дані досліджень стоянок відкритого типу, немає. А при дослідженні матеріалів багат шарових стоянок комплексів крем'яних виробів та предметів мистецтва також не простежується розрив чи стрибок між середнім і пізнім палеолітом. Це свідчить, що погляди про так званий другий стрибок в розвитку палеолітичної культури не підтверджуються матеріалами нових досліджень.

¹ *Ефименко П. П.* Современное состояние советской науки об ископаемом человеке. — Материалы по четвертич. периоду, 1950, вып. 2; *Ефименко П. П.* Первобытное общество. — Киев, 1953; *Замятин С. Н.* Раскопки у с. Гагарино. — ИГАИМК, 1935, вып. 118; *Борисковский П. И.* Палеолитические жилища на территории СССР и этнографические параллели к ним. — В кн.: Докл. сов. делегации на V Международ. конгр. антропологов и этнографов. М., 1956; *Борисковский П. И.* Изучение палеолитических жилищ в Советском Союзе. — СА, 1958, вып. 11.

² *Окладников Г. П.* Палеолитические жилища в Бурятии. — КСИИМК, 1941, вып. 10; *Герасимов М. М.* Раскопки палеолитической стоянки в с. Мальта. — ИГАИМК, 1935, вып. 118; *Герасимов М. М.* Палеолитическая стоянка Мальта. — СЭ, 1958, № 3; *Шовкопляс Г. Г.* Житла Супоневської палеолітичної стоянки. — Археологія, 1956, т. 5; *Шовкопляс Г. Г.* Жилища Мезинської стоянки. — КСИА АН УССР, 1956, вып. 6; *Пидопличко И. Г.* Позднепалеолитические жилища из костей мамонта на Украине. — Киев, 1969; *Пидопличко И. Г.* Межиричское жилище из костей мамонта. — Киев 1976.

³ *Борисковский И. И.* Древнейшее прошлое человечества. — Л., 1978; *Рогачев А. Н.* Палеолитические жилища и поселения. — В кн.: Каменный век на территории СССР. М., 1970; *Рогачев А. Н.* Об аносовско-мезинском типе палеолитических жилищ на русской равнине. — КСИА АН СССР, 1962, вып. 92; *Шовкопляс Г. Г.* До питання про характер жител пізнього палеоліту. — Вісн. АН УРСР, 1952, № 2.

⁴ *Klíma V. Doimi Věstonice.* — Praha, 1963; *Prošek F.* Mladopaleolitická obydlí v Československu. — PA, 1961, N 1; *Gabori M., Gabori V.* Der erste Paläolithische Hausgrundriss in Ungarn. — AA AS, 1958, N 9; *Bordes F.* Le Paléolithique dans le monde. — Paris, 1958; *Kozłowski J., Kubiak H.* Premières huttes d'habitation du paléolithique supérieur en es de mammoth découvertes en Pologne. — Anthropologie, 1971, 75, N 3/4.

⁵ *Черныш А. П.* Остатки жилища мустьерского времени на Днестре. — СЭ, 1960, № 1; *Борисковский П. И.* Древнейшее прошлое человечества. — Л., 1978, с. 122.

⁶ *Черныш А. П.* К вопросу о времени сложения родового строя. — КСОГАМ за 1962 г. Одесса, 1964.

⁷ *Lumley H.* Une cabane acheulien dans la grotte du Lazaret (Nice). — Mem. Soc. prehist. Franc., 1969, t. 7; *Clark J.* The Middle Acheul occupation site at Latamne. — Roma, 1967, N 9; *Clark J.* Acheulian Occupation site in the Middle East and Africa. — A study in cultural variability, Amer. Anthropol., 1966, vol. 68, N 2, p. 1—234; *Kahlke H. D.* Wykopaliska z czterech kontynentow. — Leipzig etc., 1967. — 92 s.

⁸ *Долуханов П. М.* География каменного века. — М., 1979, с. 78.

⁹ *Борисковский П. И.* Палеолит Украины. — М.; Л., 1953, рис. 89.

А. П. ЧЕРНЫШ

Мустьерские жилища в Поднестровье

Резюме

Советские исследователи достигли значительных успехов в изучении позднепалеолитических жилищ мустьерского времени на стоянках открытого типа. После открытия в 1959 г. остатков жилища из костей мамонта в четвертом слое стоянки Молодова I положение о существовании мустьерских жилищ стало бесспорным. Больше того, наличие мустьерских жилищ стало одним из критериев для постановки вопроса о возникновении родового строя в мустьерское время.

В 1974—1978 гг. продолжены исследования многослойной стоянки Молодова I. Исследования на большой площади мустьерского поселения четвертого слоя стоянки (изучено около 940 м²) позволили обнаружить остатки от 11 скоплений культурных остатков округлой и овальной форм, являвшихся руннами жилищ, окружавших центральное долговременное зимнее жилище, открытое в 1959 г. Таким образом, мустьерские поселения открытого типа состояли из серии жилищ, окружавших зимнее жилище, имевшее две камеры и две пристройки. Три округлых жилища соединялись между собой, образуя удлиненное трехкамерное жилище. Учитывая наличие ряда округлых скоплений-жилищ на ряде раннепалеолитических памятников, округлых и трехкамерных удлиненных жилищ в четвертом слое Молодова I, наличие округлых и удлиненных трех и многокамерных жилищ на позднепалеолитических памятниках, можно предполагать о наличии в палеолитическом домостроительстве генетической преемственности, свидетельствующей о глубоких традициях в технике сооружения жилищ, что позволяет сделать вывод об отсутствии разрыва, скачка между средним палеолитом и поздним. Это подтверждается анализом кремневого инвентаря и предметами искусства.